

**TALABALARDA LISONIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA
PSIXOLINGVISTIK YONDASHUVNING NAZARIY-METODOLOGIK
ASOSLARI**

Odiljonova Kamola Abduvosit qizi

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Andijon davlat pedagogika instituti

Annotatsiya

Ushbu maqolada talabalarda lisoniy tafakkurni shakllantirish jarayonida psixolingvistik yondashuvning nazariy va metodologik asoslari yoritilgan. Psixolingvistikaning lingvistik va psixologik jihatlar hamda ularning o'zaro aloqadorlik tamoyillari asosida lisoniy tafakkur tarkib topishining mexanizmlari tahlil qilingan. Mazkur maqola oliy ta'lim jarayonida samarali lingvodidaktik texnologiyalarni qo'llash bo'yicha ilmiy-nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: lisoniy tafakkur, psixolingvistika, nutq faoliyati, kognitiv jarayon, metodologik asos, talaba shaxsi.

Аннотация

В данной статье рассматриваются теоретико-методологические основы психолингвистического подхода в формировании языкового мышления у студентов. Проведен анализ механизмов формирования лингвистического мышления на основе взаимодействия лингвистических и психологических аспектов психолингвистики. Статья служит теоретической и практической базой для внедрения эффективных лингводидактических технологий в высшем образовании.

Ключевые слова: лингвистическое мышление, психолингвистика, речевая деятельность, когнитивный процесс, методологическая основа, личность студента.

Abstract

This article explores the theoretical and methodological foundations of the psycholinguistic approach in developing linguistic thinking among university students. It analyzes the mechanisms of linguistic cognition formation through the interrelation of linguistic and psychological aspects of psycholinguistics. The paper provides a scientific and practical basis for applying effective lingvodidactic technologies in higher education.

Keywords: linguistic thinking, psycholinguistics, speech activity, cognitive process, methodological basis, student's personality.

Kirish. Zamonaviy ta'lim jarayonida til va tafakkur o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqur o'rganish, ayniqsa, talabalar shaxsida lisoniy tafakkurni rivojlantirish dolzarb masalalardan biridir. Til bilish faqat grammatik me'yorlarni egallash emas, balki tafakkur asosida nutqiy faoliyatni samarali tashkil etish vositasidir. Bu esa lisoniy tafakkur jarayonini ongli ravishda boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishni talab etadi.

Bugungi kunda psixolingvistika talabalarning nutqiy faoliyatini, til bilan bog'liq kognitiv jarayonlarini va ularning psixologik holatlarini tadqiq etishda asosiy nazariy yo'nalishlardan biriga aylanmoqda. Shuning uchun, lisoniy tafakkurni shakllantirishda psixolingvistik yondashuvga asoslanish zarur. Psixolingvistika – bu til va tafakkur, nutq va ong o'rtasidagi o'zaro aloqalarni o'rganuvchi fan bo'lib, lingvistika, psixologiya, neurolingvistika, sotsiolingvistika kabi fanlar bilan uzviy bog'liq. Psixolingvistika til va tafakkur o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganuvchi fan sifatida lisoniy tafakkurni shakllantirishda asosiy ilmiy platformalardan biridir. Ushbu yondashuv shaxsning nutq faoliyatini, tilni qabul qilishi, uni qayta ishlashi va ifodalashi jarayonlarini kognitiv va affektiv jihatdan yoritib beradi. Bu fan doirasida lisoniy tafakkur tushunchasi kognitiv faoliyatning verbal shakli sifatida qaraladi. Lisoniy tafakkur – bu til vositasida amalga oshiriladigan fikrlash faoliyati bo'lib, u insonning real borliqni aks ettirishi va qayta ishlashi bilan tavsiflanadi. Lisoniy tafakkur deganda

til orqali tafakkur yuritish, tushunchalarni mantiqiy asosda bog'lay olish, muayyan fikrni aniq va ravshan ifodalash qobiliyati tushuniladi. Bu jarayonning tarkibiy qismlari psixologik, lingvistik va kognitiv komponentlarni o'z ichiga oladi. V.V. Vinogradov, A.A. Leontyev, D. Slobin kabi olimlar til va tafakkur birligi, ularning o'zaro aloqasi haqida chuqur ilmiy qarashlar bildirganlar. Lisoniy tafakkur og'zaki va yozma nutq orqali namoyon bo'ladi. U quyidagi bosqichlardan iborat:

Idrok etish (persepsiya),

Tushunish va tasvir (kognitiv qayta ishlash),

Ifodalash va kodlash (verbalizatsiya),

Nutqiy amalga oshirish (artikulyatsiya yoki yozma shakl).

Psixolingvistik yondashuvning dolzarbligi. Zamonaviy o'quvchilarda mustaqil fikrlash, analitik tahlil qilish, argumentatsiya yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish bevosita lisoniy tafakkur darajasiga bog'liq. Shu jihatdan, psixolingvistik yondashuv orqali quyidagi maqsadlarga erishish mumkin:

Talabalar ongida til va fikr aloqasini mustahkamlash;

Nutqiy faoliyatni psixik jarayonlar asosida ongli boshqarishga o'rgatish;

Til o'rganishning motivatsion, emotsional va reflektiv tomonlarini chuqurlashtirish;

Metakognitiv strategiyalarni (fikrlash ustidan nazorat) rivojlantirish.

Bu yondashuv nafaqat til o'rgatish, balki shaxsning umumiy tafakkur qobiliyatlarini faollashtirishga xizmat qiladi. Psixolingvistik yondashuv metodologiyasi quyidagi asosiy komponentlarga tayanadi:

Kognitiv-lingvistik yondashuv – tilni fikr vositasi sifatida o'rganish;

Konstruktivistik didaktika – o'quvchi subyekti faoliyatini markazga qo'yish;

Dialogik metod – fikrni shakllantirish va ifodalashda interaktivlik;

Nutqiy faoliyatga asoslangan yondashuv – til o'rgatishda kontekstual foydalanish.

Talabalarda lisoniy tafakkurni shakllantirishda quyidagi metodlar samarali bo'ladi:

- Assotsiativ tafakkur mashqlari;
- Maqsadli fikrlashga yo'naltirilgan muhokamalar;
- Nutqiy mantiqiy zanjirlar qurish mashqlari;
- Matnli topshiriqlarda kognitiv tahlil qilish.

Lisoniy tafakkur va psixolingvistika masalasi N. Chomsky, L.S. Vygotskiy, A.A. Leontyev, E.S. Kubryakova, T.V. Chetinina, G'. G'. Yo'ldoshev, M. To'xtaxonova, D. Rasulov va boshqa olimlarning ilmiy izlanishlarida keng yoritilgan. Xususan, Vygotskiy tafakkurni ijtimoiy-tarixiy shakllangan faoliyat deb qaragan va til orqali amalga oshishini asoslagan. Zamonaviy tadqiqotlarda esa kognitiv psixologiya bilan uyg'unlashgan psixolingvistik modellarning samarali natija berishi ko'rsatib berilmoqda. Psixolingvistik nuqtai nazardan qaraganda, til — bu tafakkur quroli, nutq esa tafakkur mahsuli hisoblanadi. Demak, talabani tildan ongli foydalanishga o'rgatish, unga nafaqat muloqot qilish, balki fikr yuritish vositasi sifatida tilga e'tiborli bo'lishni o'rgatish zarur.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda lisoniy tafakkurni shakllantirish – bu faqat til o'rgatish emas, balki ongli fikrlashni, muammoli vaziyatlarga yondashuvni, argumentatsion nutqni rivojlantirish jarayonidir. Lisoniy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish bugungi kunda har bir ta'lim muassasasi oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir. Psixolingvistik yondashuv esa bu jarayonni chuqurroq tushunish, aniq maqsadli strategiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Shunday ekan, talabalarda til orqali tafakkur yuritish, aniq va mantiqiy fikrni shakllantirish, nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish orqali ularning intellektual salohiyatini oshirish mumkin. Psixolingvistik yondashuv ushbu jarayonni ilmiy asosda boshqarish, tildan foydalanish faoliyatini ongli darajaga ko'tarish imkonini beradi. Oliy ta'limda ushbu yondashuvga asoslangan pedagogik texnologiyalarni joriy etish natijasida yuqori saviyali, tafakkur qiluvchi, muloqot madaniyatiga ega mutaxassislarni tayyorlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotsky L.S. Myshlenie i rech'. M.: Pedagogika, 1982.
2. Leontyev A.A. Psixolingvistika. M.: Smysl, 1999.
3. Chomsky N. Language and Mind. Cambridge University Press, 2006.
4. Kubryakova E.S. Jazyk i znanie: na puti polucheniya znaniy o yazyke. M., 2004.
5. Chetinina T.V. Psixologiya myshleniya. SPb.: Piter, 2011.
6. Yo'ldoshev G'.G'. Tilshunoslik asoslari. T.: O'qituvchi, 2010.
7. To'xtaxonova M. Psixolingvistika va ona tili o'qitish metodikasi. T.: TDPU, 2018.
8. Rasulov D. Zamonaviy lingvodidaktik yondashuvlar. T.: Fan, 2020.
9. Baddeley A. Human Memory: Theory and Practice. Psychology Press, 1997.